

ใบความรู้ เรื่อง พุทธสาวก พุทธสาวิกและชาวพุทธตัวอย่าง (๑)
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ เรื่อง แนวทางการปฏิบัติตนสู่ความงอกงาม
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๗ เรื่อง พุทธสาวก พุทธสาวิกและชาวพุทธตัวอย่าง (๑)
รายวิชา สังคมศึกษา รหัสวิชา ส๒๓๑๐๑ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

พระอัญญาโกณฑัญญะ

ประวัติ

พระอัญญาโกณฑัญญะ เดิมชื่อโกณฑัญญะ เป็นบุตรของพราหมณ์มหาศาลแห่งหมู่บ้านโทณวัตร เขตกรุงกบิลพัสดุ์ เรียนจบไตรเพท ชำนาญในการทำนายลักษณะของบุคคล โดยเฉพาะลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ

ในพระราชพิธีชานพระนามเจ้าชายสิทธัตถะหลังประสูติได้ ๕ วัน ท่านเป็นผู้หนึ่งในจำนวนพราหมณ์ ๑๐๘ คนที่ได้รับเชิญเข้าร่วมถวายพระนาม และเป็นผู้ซึ่งมีอายุน้อยที่สุดในจำนวนพราหมณ์คนที่ได้รับเลือกให้ทำนายลักษณะของเจ้าชายสิทธัตถะ พราหมณ์ผู้มีอายุ ๗ คน ต่างทำนายเป็น ๒ คติคือ (๑) ถ้าทรงอยู่ครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต (๒) ถ้าเสด็จออกผนวชจะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาเอกในโลก โกณฑัญญะมีความมั่นใจความรู้ของตนจึงทำนายยืนยันคติที่ ๒ เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ออกบวชถือเพศเป็นฤๅษี

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชขณะมีพระชนมายุ ๒๙ พรรษา พราหมณ์ ๗ คนผู้ทำนายเป็น ๒ คติ ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว เหลืออยู่แต่โกณฑัญญะ เมื่อทราบข่าวนี้โกณฑัญญะจึงมีความยินดีเป็นที่สุด เพราะเป็นไปตามที่ท่านทำนายไว้ จึงตัดสินใจออกบวชตาม และไปชักชวนลูกชายของพราหมณ์ ๗ คนออกบวชด้วย แต่มีผู้ยินดียินดีตาม ๔ คน คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ รวมทั้งท่านโกณฑัญญะด้วยเป็น ๕ คน จึงมีชื่อเรียกในกาลต่อมาว่า ปัญจวัคคีย์ แปลว่า พวกห้า

พราหมณ์ทั้ง ๕ คนได้ออกบวชเป็นฤๅษี และออกตามหาพระสิทธัตถะจนได้พบขณะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญตบะแบบทรมานตนที่เรียกว่า ทุกกรกิริยา อยู่ที่ภูเขาแห่งหนึ่งในตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ จึงเฝ้าปรนนิบัติรับใช้ตลอดเวลา ๖ ปี เพราะเชื่อมั่นว่าด้วยการบำเพ็ญทุกกรกิริยานี้เท่านั้น ที่จะทำให้พระสิทธัตถะสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ต่อมา เมื่อพระสิทธัตถะทรงเลิกบำเพ็ญตบะแบบนั้นเพราะทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางให้ตรัสรู้ ทรงตั้งพระทัยจะทรงบำเพ็ญเพียรทางใจต่อไป จึงทรงเริ่มฉันอาหารเพื่อให้กำลังกายกลับคืนมา ท่านโกณฑัญญะกับคณะเห็นเช่นนั้นก็รู้สึกผิดหวัง เสียใจ ต่างคิดว่าพระสิทธัตถะคลายความเพียร คงไม่สำเร็จผลตามที่หวังไว้ได้ แล้วพากันทอดทิ้งพระองค์ไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ ตั้งใจจะบำเพ็ญพรตตามความเชื่อของพวกเขาต่อไป

บวชเป็นภิกษุรูปแรก

หลังจากพระสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ และทรงพักเสวยวิมุตติสุขอยู่ ๗ สัปดาห์แล้ว ทรงตรวจดูหมู่สัตว์ที่ควรฟังพระธรรมเทศนา ก็ทรงเห็นว่า ท่านโกณฑัญญะกับคณะมีอุปนิสัยแก่กล้าที่จะบรรลุธรรมได้ จึงเสด็จไปโปรด เสด็จถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ในตอนเย็นของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๘

ท่านโกณฑัญญะกับคณะนั่งสนทนากันอยู่ เห็นพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาแต่ไกล เข้าใจว่า พระองค์เสด็จมาหาอุปฐาก คงลำบากที่ทรงอยู่แต่ลำพังพระองค์เดียว จึงตั้งกติกากันว่า จะไม่ไหว้ ไม่ลูกรับ ไม่รับบาตรและจีวร แต่จะปูอาสนะไว้ ถ้าพอพระทัยจะประทับก็ประทับได้ แต่เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาถึง ทั้งท่านโกณฑัญญะและท่านอื่น ๆ ต่างลุกขึ้นรับเสด็จอย่างที่เคยปฏิบัติมา โดยลืมกติกาก่อนที่ตั้งไว้ เมื่อพระพุทธรูปเจ้าตรัสบอกว่า พระองค์ตรัสรู้แล้วให้ตั้งใจฟังเถิด จะทรงแสดงธรรมให้ฟัง ท่านโกณฑัญญะและคณะไม่ยอมเชื่อ เพราะยึดติดในความเชื่อเดิม แต่เมื่อทรงเตือนความจำว่า พระองค์เคยตรัสเช่นนั้นมาก่อนหรือไม่ท่านโกณฑัญญะและคณะจึงคิด

ได้และเชื่อ วันรุ่งขึ้น เป็นวันขึ้น๑๕
ค่ำ เดือน ๘ พระพุทธเจ้าทรงแสดง
ปฐมเทศนา ชื่อว่า อัมมจักกัปป-วัต
ตนสูตร ให้ฟัง โดยทรงเริ่มต้นทำลาย
ความเชื่อที่บรรพชิตไม่ควรปฏิบัติ
เพราะไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ ๒ประการ
ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค ซึ่งเป็นข้อ
ปฏิบัติที่หย่อนเกินไป และอัตตกิลม
ณานุโยค ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ตึงเกินไป
จากนั้นทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามทาง
สายกลางที่ไม่หย่อนเกินไปและไม่ตึง

คำอธิบายประกอบภาพ : ภาพเหตุการณ์การแสดงปฐมเทศนาแก่เหล่าปัญจวัคคีย์
แหล่งที่มา : <http://event.sanook.com/day/asalha-puja/>

เกินไป เพราะเป็นทางพ้นทุกข์ ทางสายกลางนั้นคืออริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น แล้วทรงแสดง
อริยสัจ ๔ เมื่อท่านโกณฑัญญะพิจารณาตามกระแสพระธรรมเทศนาก็เกิดความรู้แจ่มแจ้งขึ้นว่า สิ่งทั้งหลายมี
การเกิดขึ้นและดับไปเป็นธรรมดา ซึ่งเรียกว่า ได้ดวงตาเห็นธรรม คือ บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระอริยบุคคล
ขั้นต้น พระพุทธองค์ทรงทราบวาระจิตของท่านโกณฑัญญะในขณะนั้น จึงทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า **อนัญญาสิ วต
โก โกณฑุโณ อนัญญาสิ วต โก โกณฑุโณ** แปลว่า **โกณฑัญญะ ท่านได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะ ท่านได้รู้แล้ว
หนอ** คำว่า อนัญญา ในคำว่า อนัญญาสิ จึงกลายเป็นคำนำหน้าชื่อเดิมของท่านเป็นอัญญาโกณฑัญญะตั้งแต่นั้น
เป็นต้นมา

ท่านโกณฑัญญะทูลขอบวชเป็นภิกษุ พระพุทธองค์ทรงบวชให้ด้วยพระดำรัสว่า **เธอจงเป็นภิกษุมาเกิด
ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด** เมื่อจบพระดำรัสนี้ ท่าน
โกณฑัญญะได้เป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา จึงถือว่าได้มีพระสงฆ์เกิดขึ้นครั้งแรก ทำให้มีพระรัตนตรัยครบ
ในวันนั้น คือ **พุทธรัตนะ อัมมรัตนะ และสังฆรัตนะ** เรียกรวมนว่า พระรัตนตรัย วิธีบวชแบบนี้ เรียกว่า
เอหิภิกขุอุปสัมปทา (การบวชด้วยพระดำรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด) เรียกภิกษุที่บวชด้วยวิธีนี้ว่า เอหิภิกษุ
หรือ เอหิภิกษุ

ในวันต่อมา พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเทศนากัณฑ์เดียวกันนี้ให้พระปัญจวัคคีย์ที่เหลือฟัง ผู้ใดได้
บรรลุโสดาปัตติผลก่อน ก็ทูลขอบวช พระพุทธองค์ทรงบวชให้ด้วย วิธีเดียวกันภายใน วัน พระปัญจวัคคีย์ที่
เหลือทั้งหมดได้บรรลุโสดาปัตติผล ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือนพระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์ที่ ๒
ชื่อ **อนัตตลักขณสูตร**^๑ ทรงชี้ให้เห็นว่าขันธ ๕ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์และเป็นอนัตตา เมื่อทรงแสดงจบ พระปัญจ
วัคคีย์ได้บรรลุอรหัตตผล เป็นพระอรหันตสาวกคณะแรก ๕ รูป และภายในพรรษานั้นมีพระอรหันตสาวก
เพิ่มขึ้นอีก ๕๕ รูป คือ พระยสะกับสหาย ๕๔ รูป รวมเป็น ๖๐ รูป

บทบาทในการประกาศพระศาสนา

ครั้นออกพรรษาแล้ว พระพุทธองค์ทรงประชุมสงฆ์ ตรัสถึงภาระหน้าที่ของพระสงฆ์มีใจความ ว่า
**"บัดนี้ เราได้ทำกิจของตนสำเร็จแล้ว ต่อไปจะต้องทำกิจเพื่อคนอื่น โดยแยกกันจาริกไปประกาศธรรม
เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มหาชนในที่ต่างๆ แห่ละรูป อย่าไปรวมกัน ตลาดจะไปทางตำบล อูเรเวลา
เสนานิคม"** พระสงฆ์เหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัส แล้วทูลลาแยกย้ายกันจาริกไปยังที่ที่มุ่งหมายพระอัญญา
โกณฑัญญะได้จาริกไปยังหมู่บ้านโทณวัตถุใกล้กรุงกบิลพัสดุ์และหมู่บ้านอื่น ๆ ได้เทศนาสั่งสอนชาวบ้านให้รู้
และเข้าใจพุทธธรรม เกิดศรัทธาเลื่อมใสนำไปประพฤติปฏิบัติเป็นแนวทางดำเนินชีวิตในโลก ก็มี ที่มศีลศรัทธาแรง
กล้าได้สละบ้านเรือนออกบวชปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านก็มี ครั้นหนึ่ง พระอัญญาโกณฑัญญะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

^๑ อนัตตลักขณสูตร คือพระสูตรที่แสดงลักษณะ คือ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา เป็นพระสูตรที่มีความสำคัญที่สุดพระสูตรหนึ่ง เนื่องจาก
หลังจากที่พระโคตมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระสูตรนี้แล้ว ได้บังเกิดพระอรหันต์ในพระบวรพุทธศาสนา ๕ องค์ รวมพระพุทธองค์เป็น ๖ องค์ ซึ่งพระ
สูตรนี้มีใจความเกี่ยวกับ ความไม่ใช่วัตถุของ รูป คือ ร่างกาย เวทนา คือ ความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉย ๆ สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ สังขาร คือ
ความคิดหรือเจตนา วิญญาณ คือ ความรู้อารมณ์ทางตา หู เป็นต้น หรือเรียกอีกประการหนึ่งว่าอายตนะทั้ง ๖ อันได้แก่สัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น
กาย และใจ

ขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวัน เขตกรุงสรวดี พระพุทธองค์ทรงประกาศยกย่องท่านท่ามกลางสงฆ์ว่า เป็นปฐมสาวกผู้รู้แจ้งพระสัทธรรมก่อนผู้อื่นเป็นรัตติกาลมีอายุพรรษามากกว่าผู้อื่น มีประสบการณ์มาก จึงทรงแต่งตั้งเป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายรัตติกาล

พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายมีพระอัครสาวกคือพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น ต่างถวายความเคารพนอบน้อมและยกย่องท่านอย่างสูงยิ่ง ท่านเองก็เคารพยกย่องพระอัครสาวกในฐานะ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญสนองงานพระบรมศาสดาอย่างใกล้ชิด แม้ได้รับความเคารพยกย่องอย่างสูงเช่นนั้น แต่ท่านตระหนักถึงการควมควรอยู่เสมอ เช่น ทุกครั้งที่เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะทรงแสดงแก่พุทธบริษัท ท่านนั่งแถวหลังพระอัครสาวกผู้นั่งอยู่เบื้องขวาและซ้ายของพระพุทธ องค์เสมอ

พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นผู้มีก้นน้อยสันโดษ ชอบอยู่อย่างสงบ ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ท่านจึงไม่ประสงค์ให้พระอัครสาวกทั้งสองต้องเสียเวลามาแสดงความเคารพนอบน้อมพระผู้เฒ่าเช่นท่าน บางที่ท่านรู้สึกเหน็ดเหนื่อยมากที่ต้องคอยต้อนรับผู้มาหาท่านทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ และสิ่งที่ขัดต่อความรู้สึกของท่านเป็นอย่างมาก คือการปกครองสาธุศิษย์บางรูปที่ดีจริง ว่ายากสอนยาก ท่านจึงคิดว่าการอยู่ในเสนาสนะใกล้บ้านไม่เหมาะกับท่าน ควรหลีกเลี่ยงไปอยู่ในที่สงบสงัดแต่ลำพัง วันหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ พระอัญญาโกณฑัญญะ ทูลลากลับไปยังหมู่บ้านโทมวัตถุ ชักชวนหลานชายชื่อปุณณมันตานีบุตรผู้เป็นบุตรของน้องสาวชื่อ มันทานีให้บวชเพื่อติดตามปรนนิบัติพระพุทธองค์ และช่วยประกาศพระศาสนาแทนตน ปุณณมันตานีบุตร ยินดีออกบวชแต่ขออยู่ปฏิบัติธรรมที่หมู่บ้านนั้นไปก่อน จะตามไปเฝ้าพระพุทธองค์ในภายหลัง พระ-อัญญาโกณฑัญญะก็อนุญาต เพราะรู้ตระหนักดีว่า พระหลานชายจะบรรลุอรหัตผลและเป็นธรรมเถิก ขึ้นยอได้แน่นอน ท่านจึงไปเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลขออนุญาตไปอยู่ที่ฝั่งสระมันทากินี ป่าฉัททันตะในภูเขาหิมพานต์ พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาต

ปรินิพพาน

พระอัญญาโกณฑัญญะจำพรรษาอยู่ในป่าฉัททันตะเป็นเวลา ๑๒ ปี โดยมีช้างตระกูลฉัททันตะ ๘,๐๐๐ ตัว ผลัดเวรกันคอยรับใช้ ในปีสุดท้าย ท่านทราบว่าเป็นวาระสุดท้ายแห่งชีวิตและเห็นว่าที่ท่านสามารถดำรงชีวิตอยู่ที่นี่อย่างมีความสุข ก็เพราะได้รับการบำรุงดูแลรับใช้จากพวกช้างฉัททันตะ ท่าน จึงตัดสินใจไปทูลลาพระพุทธเจ้าแล้วกลับมาปรินิพพานที่บ้านนี้เพื่อตอบแทนอุปการคุณของช้างเหล่านั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศล

ประวัติเบื้องต้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ามหาโกศล กษัตริย์ราชแห่งกรุงสรวดีแคว้นโกศล มีพระนามว่า ปเสนทิกุมาร เมื่อยังทรงพระเยาว์ พระราชบิดาทรงส่งไปศึกษาศิลปวิทยา กับอาจารย์ทิศาปาโมกข์แห่งตักกิลลา ในกรุงตักกิลลา แคว้นคันธาระ ณ ที่นั้น พระองค์ทรงพบเจ้าชาย๒ พระองค์ผู้เป็นศิษย์ร่วมสำนักกับพระองค์ คือ เจ้าชายมหาสิริแห่งกรุงเวสาลี แคว้นวัชชีและเจ้าชายพันธุละแห่งกรุงกุสินารา แคว้นมัลละ เมื่อทรงจบการศึกษาทั้ง ๓ พระองค์ ต่างก็แยกย้ายกันกลับสู่พระนครของตน

เมื่อเจ้าชายปเสนทิเสด็จถึงกรุงสรวดี พระราชบิดาทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ราช ครองราชสมบัติแห่งแคว้นโกศลสืบแทน มีพระนามว่าพระเจ้าปเสนทิโกศล ทั้ง ๆ ที่พระราชบิดายังทรงพระชนม์อยู่ หลังจากพระราชพิธีราชาภิเษก พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงทราบว่าเจ้าชายพันธุละแห่งกรุงกุสินารา ทรงมีปัญหากับหมู่พระญาติ ได้เสด็จมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระองค์ก็ทรงรับไว้และทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี ขื่อนี้แสดงถึงน้ำพระทัยอันเปี่ยมด้วย กัลยาณมิตตธรรมของพระเจ้าปเสนทิโกศล

การปกครอง

แคว้นโกศลเจริญรุ่งเรืองเป็นมหาอาณาจักรมาตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้ามหาโกศล ที่ทรงแผ่พระราชอำนาจไปยึดครองแคว้นกาสิ (มีกรุงพาราณสีเป็นเมืองหลวง) และแคว้นสกกะ (มีกรุงกบิลพัสดุ์เป็นเมืองหลวง) เป็นรัฐในอารักขา (หรือเป็นเมืองขึ้น) และทรงเจลบั้มครส่งเครื่องปศุสัตว์ อีสระใกล้เคียง คือแคว้นมัลละ แคว้นวัชชี และแคว้นมคธ โดยกับเฉพาะแคว้นมคธซึ่งเจริญรุ่งเรืองเป็นมหาอาณาจักรหนึ่งนั้น ทรงเจริญสัมพันธไมตรี

ด้วยวิธีเดียวกัน กล่าวคือ ทรงยกพระราชธิดา (พระนางเวเทหิ พระชนนีของพระเจ้าปเสนทิโกศล) ให้อภิเษกกับพระเจ้าพิมพิสาร พร้อมกับยกหมู่บ้านกาสิ (มีอุตสาหกรรมทอผ้าที่ลือชื่อ) ให้แก่พระราชธิดาเพื่อเก็บส่วยเป็นค่าเครื่องทรงด้วย และทรงขอพระชนนีของพระเจ้าพิมพิสารมาอภิเษกกับพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงดำเนินนโยบายตามรอยพระราชบิดา เช่น ในด้านเศรษฐกิจ ทรงเห็นว่า แคว้นมคธเจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจ เพราะมีนักธุรกิจชั้นนำ (เศรษฐี) หลายคน จึงทรงใช้สัมพันธภาพแบบเกี้ยวพาราสีไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารทูลขออนักธุรกิจชั้นนำ ๑ คน ผู้เต็มใจไปช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของแคว้นโกศล พระเจ้าพิมพิสารทรงสนับสนุน จึงมีนักธุรกิจชั้นนำคนหนึ่งอาสาไปช่วย เขาชื่อธัญชัยเศรษฐี บุตรของเมณฑกเศรษฐี เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงนำธัญชัยเศรษฐีไปถึงหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง ธัญชัยเศรษฐีเห็นว่าเป็นทำเลดี มีเส้นทางคมนาคมสะดวก จึงได้ทูลแนะนำให้สร้างเมืองใหม่ขึ้นตรงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงเห็นด้วย และโปรดให้สร้างเมืองใหม่ขึ้นชื่อว่าเมืองสาเกต ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ ธัญชัยเศรษฐีนี้เองคือบิดาของนางวิสาขา มหาอุบาสิกาของพระพุทธศาสนาในด้านการเมืองต่างประเทศ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูยึดราชสมบัติจากพระเจ้าพิมพิสารพระราชบิดา และจับขังคุกไว้จนสิ้นพระชนม์ พระนางเวเทหิ พระมเหสีและเป็นพระมารดาของพระเจ้าอชาตศัตรู เสียพระทัยสิ้นพระชนม์ตามไปในเวลาไม่นาน พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพระพิโรธมาก ทรงตัดความสัมพันธ์กับมคธ ทรงริบหมู่บ้านกาสิคืน จึงเป็นเหตุให้เกิดสงครามระหว่าง ๒ แคว้นโดยผลัดกันแพ้ – ชนะ ๓ ครั้ง ครั้งสุดท้ายฝ่ายมคธพ่ายแพ้ พระเจ้าอชาตศัตรูถูกจับได้ แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเห็นว่าเป็นพระเจ้าหลาน ทรงให้อภัยและเพื่อมิให้เกิดสงครามต่อไป จึงได้พระราชทานพระราชธิดาพระนามว่าวชิรีให้อภิเษกด้วย และพระราชทานหมู่บ้านกาสิให้แก่พระราชธิดาวชิรีด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างแคว้นทั้งสองจึงกลับคืนสู่ปกติภาพเรื่อยมา

ในด้านการปกครอง ทรงใช้นโยบายแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วม กล่าวคือ เมืองหรือหมู่บ้านใดมีประชาชนหนาแน่น มีรายได้เลี้ยงตัวเองได้ และมีผู้นำที่มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ ทรงยกเมืองหรือหมู่บ้านนั้นให้ผู้นำที่มีคุณธรรมเป็นผู้ปกครองโดยสิทธิ์ขาด ไม่ต้องส่งส่วยให้ส่วนกลางการยกให้นี้เรียกว่า พรหมไทย เช่น ทรงยกเมืองเสตัพยนครให้เจ้าปายาลิปกครอง ยกหมู่บ้านอุกกัฏฐาให้ไปกขรสาตีพราหมณ์ปกครอง ยกหมู่บ้านโอบสาทะให้จังกิพราหมณ์ปกครอง

ทรงเริ่มนับถือพระพุทธศาสนา

ในตอนต้น ๆ รัชกาล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงนับถือเจ้าลัทธิศาสนาที่ประชาชนทั่วไปนับถือเช่น เจ้าลัทธิ ๖ คน คือ (๑) ปุณณะ กัสสปะ (๒) มัคขลิ โคศล (๓) อชิตะ เกสกะมพล (๔) ปุกุระ กัจจายนะ (๕) สลัญชัย เวลัญฐบุตร (๖) นิครนถ์ นาฏบุตร ทรงนับถือพระพุทธศาสนาในช่วงหลังเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาที่กรุงสาวัตถีระหว่างพรรษาที่ ๒๑ – ๔๔

เหตุการณ์สำคัญที่ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงปฏิญาณตนนับถือพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กล่าวคือ วันหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นั่น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเฝ้า ทูลถามว่า "พระโคตมผู้เจริญ พระองค์ทรงยืนยันได้หรือไม่ว่า เป็นผู้ตรัสรู้หลุดพ้นจากสังขาร-สัมโพธิญาณ" เมื่อพระพุทธองค์ตรัสตอบยืนยันว่า "อาตมภาพได้ตรัสรู้หลุดพ้นจากสังขาร-สัมโพธิญาณแล้ว" ทรงท้วงติงว่า "สมณพราหมณ์บางพวกผู้เป็นคณาจารย์ เป็นเจ้าลัทธิ มีเกียรติ มีชื่อเสียง คนจำนวนมากยกย่องว่าเป็นคนดี เช่น ท่านปุณณะ กัสสปะ ... ท่านนิครนถ์ นาฏบุตร ผู้มีอายุมากกว่าพระองค์ยังไม่กล้ายืนยันว่าได้ตรัสรู้หลุดพ้นจากสังขาร-สัมโพธิญาณ ส่วนพระองค์ยังหนุ่มและทรงบวชได้ไม่นานไฉนจึงทรงยืนยันเช่นนั้น"

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า "สิ่งต่อไปนี้ไม่ควรดูหมิ่น คือ

๑. กษัตริย์ ไม่ควรดูหมิ่นว่ายังทรงพระเยาว์ เพราะเมื่อทรงพิโรธจะลงพระราชอาญาอย่าง
๒. งู ไม่ควรดูหมิ่นว่าตัวเล็ก เพราะงูพิษแม้ตัวเล็กก็ทำให้คนที่ถูกกัดถึงตายได้
๓. ไฟ ไม่ควรดูหมิ่นว่าเล็กน้อย เพราะเมื่อมีเชื้อเพลิง ก็ไหม้ลุกลามให้เกิดความเสียหาย อย่างมากได้
๔. ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นว่ายังใหม่ต่อเพศบรรพชิต เพราะเดชแห่งศีลของภิกษุมีอำนาจมากอาจทำให้เดือดร้อนทั้งในชีวิตนี้และชีวิตหน้าได้

เพราะฉะนั้น บุคคลผู้เป็นบัณฑิตเมื่อพิจารณาเห็นว่า กษัตริย์ผู้มียศ ฐาปนา และภิกษุผู้มีศีลประโยชน์แก่ตน ก็พึงประพฤติโดยชอบต่อสิ่งเหล่านี้"

เมื่อตรัสจบ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงชื่นชม ยินดี ตรัสสรรเสริญพระพุทธานุชา และทรง ญาณตนว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้ไปจนตลอดชีวิต"

พระราชประวัติภายหลังทรงนับถือพระพุทธศาสนา

นับแต่วันนั้นมา พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงเข้าเฝ้าพระพุทธรูปบ่อย ๆ เมื่อทรงว่างจากพระราชกิจ หรือเมื่อมีพระราชกิจที่จะทูลขอข้อวินิจฉัยจากพระพุทธรูป ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระพุทธรูปประทับนั่งอยู่นอกซุ้มประตูบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเฝ้าถึงที่ประทับ ขณะนั้นมีนักบวชพวกชฎิล ๗ คน พวกนิครนถ์ ๗ คน พวกอเจลล ๗ คน พวกเอกลสาฎก ๗ คน และพวกปริพาชก ๗ คน เดินผ่านไปทางนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรง ลูกขึ้นแสดงความเคารพ นักบวชเหล่านั้นโดยทรงห่มผ้าเฉวียงบ่า ทรงคุกเข่าเบื้องขวาลงบนแผ่นดินประนมหัตถ์ประกาศพระนามของพระองค์ ๓ ครั้ง เมื่อนักบวชเหล่านั้นผ่านไปแล้ว ทรงกลับไปเฝ้า

พระพุทธรูป กราบทูลว่า "นักบวชเหล่านั้นคงเป็นพระอรหันต์หรือผู้บรรลุธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง" พระพุทธรูปตรัสว่า "คฤหัสถ์ผู้บริโศกคามไม่อาจรู้ได้ว่า นักบวชเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์หรือผู้บรรลุธรรมใดมรรคหนึ่ง เพราะการจะรู้ว่าผู้ใดมีศีล ต้องอยู่ร่วมกันนาน ๆ"

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงชื่นชมพระดำรัสนั้น และทรงสารภาพว่า "นักบวชเหล่านั้นคือราชบุรุษผู้เป็นสายลับของพระองค์ที่ทรงส่งไปสืบราชการลับ"

ครั้งหนึ่ง ประชาชนถวายฎีกาให้ทรงปราบโจรโจรผู้ร้ายผู้เที่ยวฆ่าคนตัดนิ้วมือ ทำให้หวาดกลัวกันทั่วไป พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงส่งกองกำลังไปปราบ แต่ถูกปราบพ่ายแพ้กลับมา จึงทรง ตัดสินพระทัยเสด็จไปปราบเอง เมื่อเสด็จด้วยขบวนม้า ๕๐๐ ตัวไปถึงหน้าพระเชตะวัน ทรงแวะเข้าไปเฝ้าพระพุทธรูป จึงทรงทราบบว่า พระพุทธรูปทรงปราบโจรโจรผู้ร้ายสำเร็จและโจรโจรผู้ร้ายได้บวชเป็นภิกษุแล้ว พระองค์ทรงชื่นชมพระพุทธรูป และเสด็จเข้าไปหาพระองค์ผู้ไกล พระบารมีของพระองค์ด้วยปัจจัย ๔ ตามที่ความต้องการตลอดไป

วันหนึ่ง ขณะประทับอยู่ในที่เฝ้าพระพุทธรูป พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรู้สึกง่วงอย่างหนัก จึงทรงพึงพาเพื่อมิให้อ่อนเอน เมื่อพระพุทธรูปตรัสถามว่า "หลังเสวยพระกระยาหาร ทำไมไม่ทรง พักผ่อนเสียก่อน" ตรัสตอบว่า "หลังเสวยพระกระยาหารแล้ว ทรงรู้สึกอึดอัด ซึมเซา ง่วงและเป็น ทุกข์มาก จึงเสด็จมาเฝ้า" พระพุทธรูปทรงอธิบายสาเหตุของพระอาการนั้นว่าเป็นเพราะเสวยมากทรงแนะนำให้เสวยพอประมาณ ด้วยพระพุทธรูปภาสิตว่า **"คนผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะ ที่ได้รับจะมีทุกขเวทนาเบาบาง แก่ช้า อายุยืน"**

พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลขอวิธีปฏิบัติและรับสั่งให้พระราชนัดดาเชื้อสุทิสสนะจดจำเพื่อนำ พระพุทธรูปทรงแนะนำให้สุทิสสนะทูลพระพุทธรูปภาสิตนี้ ขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหาร เมื่อทรงระลึกรได้จะเสวยแต่พอรุ่ม และทรงตั้งพระกระยาหารที่เกินไว้ให้เจ้า สุทิสสนะนับจำนวนเมล็ดข้าวที่เหลือ เมื่อเตรียมพระกระยาหารมื้อต่อไป ให้ลดจำนวนเมล็ดข้าวสารลงเท่าจำนวนที่เสวยเหลือแต่ละมื้อ ให้ทำอย่างนี้ทุก ๆ มื้อปรากฏว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงปฏิบัติได้และทรงสุขสำราญได้จริง คืบหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงบรรทมไม่หลับจนค่อนคืน พอเคลิ้มหลับ ทรงได้ยินเสียงประหลาดทำให้ทรงสะดุ้งตกพระทัยตื่น ครั้นรุ่งเช้า รับสั่งให้โรหิตเข้าเฝ้า ตรัสเล่าเหตุการณ์นั้นให้ฟัง บุโรหิตทำนายทายทักว่าจะเกิดอันตรายแห่งชีวิตแก่พระองค์วิธีแก้ไข คือ ให้ทรงจัดพิธีบูชามหาโยธินด้วยโคตัวผู้ ลูกโคตัวผู้ ลูกโคตัวเมีย แพะและแกะอย่างละ ๕๐๐ ตัว พร้อมด้วยข้าทาส

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเชื่อและรับสั่งให้จัดการตามคำแนะนำของบุโรหิต แต่เมื่อพระนาง มัลลิกาเทวีทรงทราบ ทรงแนะนำให้ทูลถามพระพุทธรูปก่อน พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงได้พระสติ เสด็จไปเฝ้าพระพุทธรูป เมื่อพระพุทธรูปทรงอธิบายจนเข้าพระทัยแล้ว ก็รับสั่งให้ยกเลิกพิธีบูชามหาโยธิน ทันที วันหนึ่ง ขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสนทนาธรรมอยู่กับพระพุทธรูป ราชบุรุษคนหนึ่งเข้าไปกราบทูลกระซิบที่พระกรรณว่า พระนางมัลลิกาเทวีประสูติพระราชธิดา พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความผิตหวังออกมาทางพระพักตร์

พระพุทธองค์ทรงทราบ จึงตรัสขึ้นว่า "หญิงผู้มีปัญญา มีศีล ดีกว่าชายบางคน บุตรที่เกิดจากหญิงนั้นจะเป็นคนสำคัญของบ้านเมือง ขอให้ทรงเลี้ยงดูให้ดี" พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงเบิกบานพระทัย

บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา

กรณีตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นสาเหตุที่ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามากขึ้น ๆ จนทรงเห็นคุณค่าและทรงรู้สึกสำนึกถึงหน้าที่ที่จะต้องปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนามีให้ถูกทำลายการจะปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพจำต้องศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจถูกต้อง รู้จุดดีจุดเด่นและจุดด้อยที่ฝ่ายอื่นจะนำไปโจมตีได้ พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงศึกษา พุทธธรรมจากพระพุทธเจ้า ดังกรณีตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว และทรงศึกษาพระปฏิบัติทางของพระพุทธเจ้าจากพุทธสาวกสาวิกา เช่น พระอานนท์ พระนางมัลลิกาเทวี ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้ ครั้งหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปสนทนาธรรมกับพระอานนท์ เรื่องความประพฤติของพระพุทธเจ้า ทรงตั้งคำถามว่า "พระพุทธเจ้าทรงประพฤติทางกาย ทางวาจา หรือทางใจที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้ง ตีติเตียนได้ มีบ้างหรือไม่" พระเถระถวายพระพรว่า "ไม่มี ไม่ทรงประพฤติ" ตรัสถามต่อไปว่า "ความประพฤติเช่นไรที่สมณพราหมณ์ผู้รู้แจ้งพึงตีติเตียน" พระเถระถวายพระพรว่า "ความประพฤติที่เบียดเบียนตนและผู้อื่น" พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงชื่นชมคำตอบของพระอานนท์ครั้งหนึ่ง มีการโจษขานกันว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนทวนกระแสโลก คือ ทรงสอนว่า ทุกข์เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก ซึ่งต่างกับความรู้สึกของชาวโลกที่ว่าทุกข์เกิดจากสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ส่วนสิ่ง อันเป็นที่รักย่อมนำสุขมาให้ เมื่อคำโจษขานนี้แพร่เข้าไปในพระราชวัง พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามพระนางมัลลิกาเทวีว่า "ทุกข์เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รักจริงหรือ" พระนางมัลลิกาเทวีทูลตอบว่า "ถ้าเรื่องนี้เป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้าจริง ก็ต้องเป็นความจริง"

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกริ้วที่พระนางทูลตอบเหมือนศิษย์พูดตามอาจารย์โดยไม่ใช้วิจารณ์ญาณ จึงทรงขับไล่พระนางออกจากที่เฝ้า พระนางมัลลิกาเทวีรับสั่งให้อำมาตย์คนหนึ่งไป ทูลถามพระพุทธองค์ เมื่อทรงได้รับคำอธิบายของพระพุทธองค์แล้ว ก็เสด็จเข้าเฝ้าทูลอธิบายโดย อุปมาโวหารว่า "ถ้าคนที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรัก เช่น พระราชธิดาชีรี พระนางवासสชัตติยา (พระมเหสีองค์หนึ่ง) วิทูตภเสนาบตี (พระราชโอรสที่ประสูติจากพระนางवासสชัตติยา) หรือพระนางเอง มีอันต้องแปรผันเป็นอย่างอื่นไป พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรู้สึกอย่างไร ทุกข์เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รักจริงหรือไม่" พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสตอบว่า "เป็นเช่นนั้นจริง" ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเคยได้ประสบความทุกข์เพราะพระอัยยิกาของพระองค์ได้ทิวกต พระองค์ทรงเศร้าเสียพระทัยมาก เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงพรรณนาว่า "ถ้าพระองค์สามารถใช้ช้างแก้ว ม้าแก้ว บ้านส่วย หรือชนบทมาแลกเพื่อมิให้พระอัยยิกาทิวกต ก็ทรงแลกได้"

ครั้งหนึ่ง มีข่าวเล่าลือไปถึงพระราชวังว่า "พระสมณโคดมตรัสว่า เป็นไปไม่ได้ที่สมณะหรือพราหมณ์ผู้เป็นสัพพัญญู จะเห็นธรรมทั้งปวงได้" พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปทูลถามว่าตรัสอย่างนี้จริงหรือ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ไม่ได้ตรัสอย่างนั้น แต่ตรัสว่า เป็นไปไม่ได้ที่สมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้ จะเห็นธรรมทั้งปวงในเวลาเดียวกัน" เมื่อทรงทราบความจริงดังนั้นแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงรับสั่งให้สืบทาคนที่นำข่าวนี้มาพูด และให้นำตัวมาเฝ้าพระองค์ให้ได้

สวรรคต

เหตุการณ์สำคัญก่อนการสวรรคตของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ควรนำมาศึกษา มีดังนี้ครั้งหนึ่ง มีอำมาตย์หลายคนกราบทูลว่า พันธุลเสนาบตีผู้เป็นพระสหายของพระองค์ พร้อม ด้วยบุตร ๓๒ คน คิดการกบฏต่อพระราชบัลลังก์ พระองค์ทรงเชื่อโดยไม่ได้สอบสวน และรับสั่งให้จับคนเหล่านั้นประหารชีวิต ต่อมาทรงทราบว่าไม่เป็นความจริง จึงทรงเศร้าเสียพระทัยเป็นอย่างมาก ถึงกับประทับอยู่ในพระราชวังไม่ได้ ได้เสด็จแปรพระราชฐานไปยังที่ต่าง ๆ ที่จะทำให้ทรงลืมเหตุการณ์นั้นได้บ้าง ครั้งสุดท้ายเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ที่นิคมของชาวศากยะในแคว้นสัถกะ ก่อนเข้าเฝ้าทรงมอบพระแสงขรรค์ พระอุณหิส และเครื่องราชกกุธภัณฑ์อื่น ๆ แก่เสนาบตีชื่อ ทิมการายนะ เสด็จด้วยพระบาทเปล่าเข้าไปเฝ้า ทรงกราบแทบพระยุคลบาท ทรงจุมพิตพระยุคลบาท ด้วยพระโอษฐ์ และทรงนวดด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถามเหตุผลที่ทรงแสดงออก เช่นนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลเหตุผล ๑๐ ข้อ ข้อที่ ๑๐ มีใจความว่า เพราะทรงเห็นว่าพระผู้มีพระภาคทรงเป็นกษัตริย์ ทรงเป็นชาวโกศลเหมือนพระองค์ และทรงมีพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา

เท่ากับพระองค์ พระองค์จึงทรงแสดงความเคารพนอบน้อมพระผู้มีพระภาคเป็นอย่างยิ่ง และทรงแสดงอาการฉันทมิตรถึงเพียงนี้ เมื่อกราบทูลจบก็ทรงทูลลา ทรงลุกจากที่ประทับ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วเสด็จออกจากพระคันธกุฏี เมื่อเสด็จถึงที่พักขบวนเสด็จพระราชดำเนิน ไม่ทรงพบที่มการายนเสนาบดีและข้าราชการบริพาร ก็ทรงทราบว่าถูกกบฏแล้ว จึงเสด็จไปหาพระเจ้าอชาตศัตรู ที่กรุงราชคฤห์ ทรงเดินทางรอนแรมอยู่หลายวัน เมื่อเสด็จไปถึงกรุงราชคฤห์เป็นเวลาค่ำ ประตุมืองปิดแล้ว จึงทรงบรรทมอยู่ที่ศาลาหน้าเมืองและสวรรคตอยู่ที่นั่น วันรุ่งขึ้น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงทราบ ทรงจัดพิธีถวายพระเพลิงอย่างสมพระเกียรติ

พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี

ประวัติเบื้องต้น

พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี พระนามเดิมว่าโคตมี เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าอชุตชนกับพระนางยโสธราแห่งโกถียวงศ์ เมืองเทวทหะ เป็นพระกนิษฐภคินีของพระนางสิริมหามายา และเจ้าหญิง ทั้งสองต่างก็ทรงได้รับการทำนายลักษณะในวันประสูติว่าจะเป็นพระมารดาของพระเจ้าจักรพรรดิเมื่อทรงเจริญวัย เจ้าหญิงทั้งสองได้อภิเษกสมรสกับพระเจ้าสุทโธทนะแห่งศากยวงศ์กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมหายาทรงได้รับแต่งตั้งเป็นพระอัครมเหสี เมื่อพระนางมหายาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ และสวรรคตหลังจากนั้น ๗ วัน พระเจ้า สุทโธทนะทรงมอบให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงเลี้ยงดูเจ้าชายสิทธัตถะเรื่อยมา ต่อมาทรงแต่ง ตั้งเป็นพระอัครมเหสี พระนางมหาปชาบดีโคตมีประสูติพระราชโอรส คือ เจ้าชายนันทะ และพระราชธิดา คือเจ้าหญิงรูปนันทา แต่พระนางยังทรงรักเจ้าชายสิทธัตถะอยู่เหมือนเดิม ทรงเลี้ยงดูด้วยพระองค์เองและทรงมอบให้พระพี่เลี้ยงดูแล พระราชโอรสและพระราชธิดาของพระองค์

บรรลุนิพพาน

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะมีพระชนมายุ ๒๙ พรรษา ได้เสด็จออกผนวชและทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากตรัสรู้ ๔ เดือน ได้เสด็จไปประดิษฐานพระพุทธรูปในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ และทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในที่ประชุมพระอรหันต์ ๑๒๕๐ องค์ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ต่อมาในเดือน ๔ ปีเดียวกัน ได้เสด็จนิวัติพระนครกบิลพัสดุ์พร้อม ด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ในการเสด็จนิวัติพระนครกบิลพัสดุ์ครั้งนี้ พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อพระญาติที่เรียกว่า **ญาติตถจริยา**^๒ เป็นเวลา ๒ สัปดาห์ สรุปลงได้ดังนี้ ในวันแรกที่เสด็จไปถึง ทรงทำให้พระญาติเกิดศรัทธาเลื่อมใส ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปบิดาให้ บรรลุนิพพาน (ในวันที๒) สกทาคามีผล (ในวันที๓) และอนาคามีผล (ในวันที ๔ โปรดพระนางมหาปชาบดีโคตมี และพระนาง

คำอธิบายประกอบภาพ : ภาพเหตุการณ์พระมหาปชาบดีทูลขอบวชกับพระพุทธเจ้า
แหล่งที่มา : https://www.matichonweekly.com/column/article_๒๑๘๑๖๓

พิมพ์ให้บรรลุนิพพาน (ในวันที ๓) ทรงชักนำเจ้าชายนันทะ พระอนุชาที่ประสูติจากพระนางมหาปชาบดีโคตมีให้บวชเป็นภิกษุ (ในวันที๔)และทรงอบรมสั่งสอนจนบรรลุนิพพาน และทรงนำราหุลกุมารพระโอรสให้บวชเป็นสามเณร (ในวันที ๓) นอกจากนี้ยังมีพระราชกุมารทั้งฝ่ายศากยวงศ์และโกถียวงศ์ออกบวชครั้งใหญ่

^๒ ญาติตถจริยา หมายถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติหน้าที่สงเคราะห์ญาติในฐานะที่เป็นญาติ กล่าวคือทรงสงเคราะห์พระบิดา พระมารดา ตลอดถึงพระประยูรญาติ พระบรมวงศานุวงศ์ให้ได้เข้าถึงพระรัตนตรัย เข้าถึงธรรม จึงถึงได้บวชในพระศาสนาและบรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นต้นว่าเสด็จไปโปรดพระบิดาและพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์หลังจากตรัสรู้ได้ไม่นาน เสด็จไปโปรดพระมารดาที่สวรรคตขึ้นดาวดึงส์ เสด็จไปห้ามพระญาติสองฝ่ายมิได้รบพุ่งกันเพราะเหตุแย่งน้ำทำนา ประทานอุปสมบทให้แก่พระนันทะ พระนางรูปนันทา ซึ่งเป็นพระอนุชา และพระภคินีต่างพระมารดา ทรงแนะนำสั่งสอนจนได้เป็นพระอรหันต์ทั้งสององค์

จำนวน ๑,๐๐๐ รูป และต่อมามีผู้ออกบวชตามอีก ๖ รูป ในจำนวน ๖ รูปนั้น มีพระอนุรุธะและพระอานนท์ รวมอยู่ด้วย โดยเฉพาะพระอานนท์ได้มีส่วนช่วยให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีเสด็จออกผนวชเป็นภิกษุณีได้สำเร็จ พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงมีปิติโสมนัสเป็นอย่างยิ่งที่ได้เข้าเฝ้าและฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ผู้เป็นพระปิยบุตรของพระนาง ทรงดำริว่า ทรงเลื่อมใสพระพุทธองค์มาเป็นเวลาถึง ๒๙ ปี ก็ยังไม่ได้ทรงถวายสิ่งใดคู่ควรแก่พระคุณที่ทรงได้รับจากพระพุทธองค์ในครั้งนี้ จึงทรงทอผ้าสำหรับทำจีวรถวายพระพุทธองค์ เมื่อเสด็จมาประทับที่นิโครธารามอีกครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ถวายแก่สงฆ์ เพื่อให้ได้อานิสงส์มากกว่า ในตอนแรก พระนางไม่ทรงเห็นด้วย ทรงพยายาม ทูลถวายถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์ที่ตามเสด็จมาด้วย ก็ช่วยกราบทูลให้ทรงรับเพื่ออนุเคราะห์พระน้านางแต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงอธิบายโดยละเอียด พระนางจึงทรงยอมถวายแก่สงฆ์

เสด็จออกผนวชเป็นภิกษุณี

การเสด็จออกผนวชของพระนางมหาปชาบดีโคตมีมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นต้นเหตุให้เกิดภิกษุณีสงฆ์ขึ้น ทำให้มีพุทธบริษัทครบ ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา เหตุการณ์ที่ส่งเสริมให้พระนางเสด็จออกผนวชก็มีความสำคัญและน่าศึกษาอย่างยิ่ง เหตุการณ์ที่ว่านี้มี ๑๒ ประการสรุปได้ดังนี้

เหตุการณ์ที่ ๑ เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธองค์ทรงออกพรรษาที่ ๔ ที่กรุงราชคฤห์ ทรงทราบ ว่า พระพุทธบิดาประชวรหนัก จึงเสด็จนิวัติพระนครกบิลพัสดุ์อีกครั้งหนึ่ง ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดาจนบรรลุมรรคผล และปรินิพพานในเวลาต่อมาไม่นานนัก เหตุการณ์นี้ส่งเสริมให้พระนางในฐานะเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ทรงเห็นไตรลักษณ์ชัดว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จึงมีพระทัยแน่วแน่ไปทางเนกขัมมะคือการออกบวช

หลังจากเสร็จงานปลงพระศพแล้ว พระพุทธองค์ยังคงประทับอยู่ที่นิโครธารามต่อมาอีกหลายวัน ในช่วงนั้น ได้เกิดกรณีพิพาทระหว่างชาวฉ่ายศากยะกับฝ่ายโกลิยะที่อยู่ในลุ่มน้ำโรหิณีด้วยเรื่องแย่งน้ำเข้านา แล้วเรื่องได้ขยายกลายเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ระหว่างชาวศากยะกับชาวโกลิยะจนถึงชั้นยกกองทหารมาประจันหน้ากัน พระพุทธองค์จึงเสด็จไปห้ามพระญาติมิให้ทำสงครามเพราะ น้ำซึ่งมีค่าน้อยกว่ากษัตริย์ พระญาติทั้ง ๒ ฝ่ายจึงยุติสงครามกัน และมีข้อตกลงให้กษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย ตอบแทนพระคุณพระพุทธเจ้า โดยให้พระราชกุมารออกผนวชฝ่ายละ ๒๕๐ องค์ รวมเป็น ๕๐๐ องค์พระพุทธองค์ทรงบวชให้และทรงอบรมจนภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุมรรคผลทั้งหมด

เหตุการณ์นี้ส่งผลให้เจ้าหญิงสาภิยานี ๕๐๐ องค์ ผู้เป็นชายาของพระราชกุมารเหล่านั้น คิดจะออกผนวช จึงได้เข้าเฝ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมี กราบทูลปรึกษาเรื่องขอบวชเป็นบรรพชิตพระนางจึงทรงนำคณะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่นิโครธาราม กราบทูลขออนุญาตให้สตรีบวชเป็นบรรพชิต พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาต พระนางทูลขอถึง ๓ ครั้ง พระพุทธองค์ก็ทรงห้ามมิให้ทูลขอถึง ๓ ครั้งพระนางและคณะจึงเสด็จกลับด้วยความผิดหวัง หลังจากพระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ได้เสด็จกลับไปแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมีก็ได้ทรงย่อท้อ ยังทรงมีปณิธานอันแน่วแน่ที่จะออกผนวชให้ได้ ต่อมาเมื่อทรงทราบว่าพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี พระนางพร้อมด้วยคณะสาภิยานีเหล่านั้นทรงปลงพระเศวต ทรงนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ เสด็จออกเดินทางด้วยพระบาทเปลารอนแรมไปยังปามหาวัน พระอานนท์เห็นพระนางมหาปชาบดีโคตมี และพวกสาภิยานีทรงกันแสงอยู่ที่ซุ้มประตูกุฎาคารศาลา มีพระบาททั้งสองพอง พระวรกายเปรอะเปื้อนด้วยธุลี พระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร มีพระอาการเหน็ดเหนื่อย เป็นทุกข์ เสียพระทัย จึงเข้าไปถามพระประสงค์ที่เสด็จมา ครั้นทราบแล้ว จึงรับอาสาไปทูลขออนุญาตให้สตรีบวชเป็นบรรพชิต พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงอนุญาต พระอานนท์ทูลถามว่า ถ้าสตรีบวชเป็นบรรพชิตในพระศาสนา นี้ จะสามารถบรรลุโสดาปัตติผล สกาคามีผลอนาคามีผล หรือมรรคผลหรือไม่ เมื่อตรัสตอบว่า สามารถบรรลุได้ พระอานนท์จึงทูลขอให้พระน้านางได้บวชเป็นบรรพชิต เพราะทรงมีอุปการคุณเป็นอย่างมากต่อพระพุทธองค์

พระพุทธองค์ทรงวางเงื่อนไขว่า ถ้าพระน้านางทรงยอมรับปฏิบัติตามครุธรรม ๘ ประการโดยไม่ละเมิดตลอดชีวิต การยอมรับนั้นเป็นการบวชของพระน้านาง **ครุธรรม ๘ ประการ** ได้แก่

๑. ภิกษุณีแม้จะมีพรรษา ๑๐๐ ก็ต้องกราบไหว้พระภิกษุผู้บวชในวันนั้น (บวชได้วันเดียว)

๒. ภิกษุณีจะอยู่ในวัดที่ไม่มีภิกษุไม่ได้ (ไม่ให้อยู่ห่างจากวัดที่มีภิกษุอยู่)
๓. ภิกษุณีจะต้องทำอุโบสถกรรมและฟังโอวาทจากพระภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน
๔. ภิกษุณีย่อยจำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์สองฝ่าย ว่ากล่าวตักเตือนได้ ถ้าได้เห็นได้ยิน หรือ ระแวงสงสัย (ว่าภิกษุณีทำผิดสิกขาบท)
๕. ภิกษุณีต้องอาบัติหนัก (ต้องอาบัติสังฆาทิเสส) ต้องประพฤติมานัดในสงฆ์สองฝ่าย (คือลงโทษกักบริเวณตัวเอง ตามกรรมวิธีของสงฆ์) เป็นเวลา ๑๕ วัน
๖. ภิกษุณีต้องแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์สองฝ่ายให้แก่สิกขมานาผู้รักษาสิกขาบท ๖
๗. ภิกษุณีไม่พึงดำ ไม่พึงบริภาษภิกษุ ไม่ว่ากรณีใด ๆ
๘. ภิกษุณีไม่พึงว่ากล่าวตักเตือนภิกษุ แต่ภิกษุว่ากล่าวตักเตือนภิกษุณีได้

เมื่อพระอานนท์เรียนครุธรรม ๘ ประการจำได้ดีแล้ว จึงกลับไปแจ้งให้พระน้านางทรงทราบพระนามหาปชาบดีโคตมีทรงโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ตรัสว่าพระนางยอมรับครุธรรม ๘ ประการ จะไม่

บทบาทสำคัญในการก่อตั้งภิกษุณีสงฆ์

ตามเงื่อนไขที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้เป็นภิกษุณีอย่างสมบูรณ์แล้วตั้งแต่วินาทีแรกที่ทรงรับครุธรรม ๘ ประการ จึงนับว่าพระองค์เองทรงบรรลุผลตามความประสงค์แล้ว แต่ทรงคิดถึง **สาิกยานี ๕๐๐ องค์** ที่ตามเสด็จมา จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามวิธีปฏิบัติต่อสาิกยานีเหล่านั้น พระพุทธองค์จึงรับสั่งให้สงฆ์ทำพิธีบวชให้ จึงเกิดภิกษุณีสงฆ์ขึ้น ต่อไปเมื่อมีสตรีเข้ามาบวช ภิกษุณีสงฆ์จะต้องทำพิธีบวชให้ก่อน แล้วนำไปบวชในภิกษุสงฆ์อีกชั้นตอนหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า **บวชในสงฆ์สองฝ่าย**^๓ วันหนึ่ง พระมหาปชาบดีโคตมีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลขอเรียนกรรมฐานเพื่อนำไปปฏิบัติพระพุทธองค์ประทานพระโอวาทมีสาระสำคัญว่า "ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความกำหนด เพื่อความประกอบไว้ เพื่อความสะสม เพื่อความมกมาก เพื่อความไม่สันโดษ เพื่อความเกียจคร้าน เพื่อความเลื่อยยาก พึงทราบว่ ธรรมเหล่านั้นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่สัตถุศาสน์" เมื่อพระมหาปชาบดีโคตมีเจริญกรรมฐานตามพระโอวาทนี้ ไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตตผลและทรงเห็นคุณค่าของการฟังโอวาท จึงเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ทูลขอโอกาสให้ภิกษุณีทั้งหลายได้ฟังโอวาทตามวาระบ้าง พระพุทธองค์ทรงอนุญาต และทรงแต่งตั้งตำแหน่งภิกษุผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุณีโดยผลัดเวรกันให้โอวาท ภิกษุณี ๕๐๐ รูป เมื่อได้ฟังโอวาทจากพระเถระชื่อนันทกะก็ได้บรรลุอรหัตตผลพระมหาปชาบดีโคตมีมีบทบาทสำคัญในการปกครองดูแลภิกษุณีสงฆ์ เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น ก็เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลรายงานเพื่อทรงบัญญัติสิกขาบท หรือข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุณีสงฆ์ต่อไปเช่นครั้งหนึ่ง พวกภิกษุชาวโกสัมพีผู้ก่อการวิวาทจนแตกสามัคคีกัน ไม่เชื่อฟังพระพุทธเจ้า เมื่อรู้ตัวว่าประพฤติผิด จึงเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระมหาปชาบดีโคตมีทูลถามว่า พวกภิกษุณีจะพึงปฏิบัติอย่างไรต่อภิกษุเหล่านั้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้วางตัวเป็นกลาง จงฟังธรรมจากภิกษุเหล่านั้นทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ให้ถือความถูกต้องเป็นสำคัญ ฝ่ายใดปฏิบัติถูกต้องตามธรรม เป็นธรรมวาที ก็ให้เชื่อฟังฝ่ายนั้น ครั้งหนึ่ง ขณะประทับ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี พระพุทธเจ้าทรงปรารภว่าพระมหาปชาบดีโคตมีเป็นภิกษุณีรูปแรก มีวิญญูที่สูงที่สุด มีคุณธรรม และมีประสบการณ์มาก จึงทรงประกาศแต่งตั้งในตำแหน่งเอตทัตตะ คือ ผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายฝ่ายรัตติกาล เช่นเดียวกับพระอัญญาโกณฑัญญะ

ปรินิพพาน

วันหนึ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลีพระมหาปชาบดีโคตมีเฝ้าอยู่ในที่สงัด พิจารณาเห็นว่าอายุสังขารของท่านถึงกาลแตกสลายแล้วจะไม่ทันได้เห็นการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระอานนท์ พระนันทะ พระราหุลและพระมหาเถระอื่น ๆ ที่ท่านเคารพนับถือ เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ พระมหากัสสปะ ภิกษุณีสาิกยานีทั้ง ๕๐๐ รูป ก็พิจารณาเห็นเช่นเดียวกัน จึงพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลลาปรินิพพานพระมหาปชาบดีโคตมีเฝ้ากราบทูลว่า **"ข้าแต่พระสุคต หม่อมฉันมี**

^๓ การบวชภิกษุณีทำโดยสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือ ต้องบวชกับพระภิกษุณีสงฆ์ แล้วจึงบวชกับภิกษุสงฆ์ โดยผู้ที่เข้ามาเป็นภิกษุณีจะต้องรับครุธรรม ๘ ประการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการแสดงเคารพต่อพระภิกษุ เป็นเงื่อนไขไว้ปกป้องสถานะของนักบวชหญิงไม่ให้คลอนแคลนเนื่องจากในสมัยพุทธกาลผู้หญิงยังไม่อยู่ในสถานะที่ผู้ชายจะเคารพสักการะ และถือศีลมากถึง ๓๑๑ ข้อ ซึ่งพระวินัยที่มากกว่าพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องกับความแตกต่างด้านสรีระเป็นสำคัญ

อายุ ๑๒๐ ปี เพียงเท่านี้ก็พอแล้ว หม่อมฉันจะปรีณิพพาน" แล้วกล่าวพรรณนาพระพุทธรูปต่อไป มีสาระสำคัญ ดังนี้ "ข้าแต่พระสุตต หม่อมฉันเคยเป็นมารดาเลี้ยงของพระองค์ ส่วนพระองค์ทรงเป็นบิดาของ หม่อมฉัน พระองค์ก็ประทานความสุขที่เกิดจากพระสัทธรรมแก่หม่อมฉัน พระรูปกายของพระองค์หม่อมฉัน พุ่มพริกให้เจริญเติบโตใหญ่ ส่วนพระธรรมกายที่นำพลัดพลินของหม่อมฉัน พระองค์ทรงพุ่มพริกให้เจริญ หม่อมฉัน ให้พระองค์ดื่มน้ำนมซึ่งระงับความหิวได้ชั่วคราว แต่พระองค์ทรงให้หม่อมฉันดื่มน้ำนม คือพระธรรม ซึ่งทำให้สงบ ระงับได้อย่างแท้จริง..อนึ่ง หม่อมฉันทูลขอบ่อย ๆ เพื่อให้สตรีทั้งหลายได้บวช ถ้าโทษในข้อนี้มี หม่อมฉันขอให้ พระองค์ทรงยกโทษให้ด้วย หม่อมฉันได้แนะนำสั่งสอนภิกษุณีทั้งหลายตามที่พระองค์ทรงอนุญาต ถ้ามีการ ผิดพลาดคลาดเคลื่อนประการใด ขอได้โปรดยกโทษให้หม่อมฉันด้วย พระเจ้าข้า"

พระพุทธรูปองค์ตรัสตอบว่า **"ไม่มีโทษอะไร การปรีณิพพานก็สมควรแก่พระนาง"**

พระเถรีพร้อมด้วยภิกษุณีสาวกยานีทั้ง ๕๐๐ รูป ถวายอภิวาทลุกขึ้นกระทำประทักษิณ ถวายกราบ ยืนขึ้นเพ่งมองพระพักตร์ของพระพุทธรูป กราบทูลว่า "จักขุของหม่อมฉันไม่เคยอ้อมด้วยการ มองพระองค์ โสตรของหม่อมฉันไม่เคยอ้อมด้วยพระภาสิตของพระองค์ จิตของหม่อมฉันที่อ้อมด้วยรสพระ ธรรมที่บรรลุลแล้ว"

จากนั้น พระเถรีได้ไหว้พระสงฆ์แล้วกล่าวคำอำลา และกล่าวให้กำลังใจแก่พระอาณนทซึ่งขณะนั้นยัง อยู่ในชั้นโศดาปัตติผลว่า "ลูกเอ๋ย พระศาสดา ลูกได้ทูลให้ทรงยินยอม จึงทรงอนุญาตให้แม่บวช ลูกอย่าเสียใจ ไปเลย ความพยายามของลูกต้องมีผล" เมื่อพระเถรีกลับถึงที่พัก ได้นั่งเข้าฌาน ๘ กลับไปกลับมาและ ปรีณิพพาน ภิกษุณีสาวกยานีอื่น ๆ ก็กระทำเช่นเดียวกัน ในพิธีถวายพระเพลิง พระพุทธรูปเจ้าพร้อมด้วยพระ มหาสาวกจำนวนมากเสด็จไปเป็นประธานเสร็จพิธีแล้ว รับสั่งให้บรรจ้อัฐิของพระเสร็จไว้ในสลุบ เพื่อให้คน ทั้งหลายได้บูชาสักการะสืบไป

พระเชมาเถรี

ประวัติเบื้องต้น

พระเชมาเถรีเป็นพระราชธิดาของพระราชาแห่งกรุงสาละ แคว้นมัททะ มีพระสิริโฉมเป็นเลิศ มีพระ ฉวีวรรณผุดผ่องดังทอง มีพระปัญญาเฉียบแหลม เมื่อทรงเจริญวัย ได้อภิเษกเป็นพระมเหสีองค์หนึ่งของพระ เจ้าพิมพิสาร กษัตริย์ราชแห่งแคว้น

มคธ เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ **พระเวฬุวัน**^๔ พระเจ้าพิมพิสารทรง ชักชวนพระนางเชมาไปฟังพระธรรม เทศนาทุกครั้ง แต่พระนางเชมาตรัส ตอบปฏิเสธทุกครั้ง เพราะทรงทราบว่าพระพุทธองค์ทรงดำเนินความงาม เช่นตรัสว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอน มี การแปรผันและเสื่อมสลายไปใน ที่สุด พระดำรัสเช่นนี้พระนางเชมา

ทรงรับฟังไม่ได้ เพราะเท่ากับไปนั่งฟังคำตำหนิ พระเจ้าพิมพิสารทรงดำริว่า พระองค์เป็นอริยสาวก เป็น อัครศาสนูปถัมภก แต่พระมเหสี ยังมีมิจฉาทิฐิเช่นนี้ ไม่สมควรเลย จึงทรงปรึกษากับนักปราชญ์ราชวีให้แต่ง เพลงบรรยายความงามของพระเวฬุวัน เพื่อจูงพระทัยของพระนางเชมาให้ไปชม

คำอธิบายประกอบภาพ : ภาพ "วัดเวฬุวันมหาวิหาร" ประเทศอินเดีย

แหล่งที่มา : <https://mgronline.com/travel/detail/๙๕๗๐๐๐๐๓๒๘๔๘>

^๔ วัดเวฬุวันมหาวิหาร หรือ พระวิหารเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน เป็นอาราม (วัด) แห่งแรกในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ใกล้เชิงเขาถ้ำเการบรพต บนริมฝั่งแม่น้ำสรสวดีซึ่งมีตโปธาราม (บ่อน้ำร้อนโบราณ) ค้นอยู่ระหว่างกลาง นอกเขตกำแพงเมืองเก่าราชคฤห์ (อดีตเมืองหลวงของแคว้นมคธ) รัฐพิหาร ประเทศอินเดียในปัจจุบัน (หรือ แคว้นมคธ ชมพูทวีป ในสมัยพุทธกาล)

เมื่อพระนางเขมาทรงได้ยินเพลงนั้น ก็ทรงหลงใหลในความงามของพระเวฬุวัน ทูลขอพระราชานุญาต ไปชมพระเวฬุวัน พระเจ้าพิมพิสารทรงอนุญาต และทรงแนะนำให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ด้วย พระนางไม่ทรงตอบ รับพระดำรินั้น พระนางเขมาทรงเที่ยวชมพระเวฬุวันด้วยความเปลิดเปล็นในความงาม ความรื่นเริงตลอดวัน ในที่สุด ราชบุรุษใช้อุบายนำเสด็จพระนางเขมาไปถึงที่ประทับของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จตามพระราชประสงค์ ของพระเจ้าพิมพิสาร พระบรมศาสดาทรงทราบว่พระนางเขมาเสด็จมาถึง ก็ได้ทรงเนรมิตหญิงสาวรูปร่าง สวยงาม ยืนถวายงานพัดอยู่ ให้ปรากฏเฉพาะแก่พระนางเขมา พระนางทอดพระเนตรเห็นพระพุทธองค์ประทับ เเด่นเป็นสง่า มีพระฉวีวรรณผุดผ่อง และทรงเห็นนารีทรงสิริโฉมยิ่งกว่าพระนางนั่งถวายงานพัดอยู่ ทำให้พระ นางเสด็จเข้าไปใกล้ที่ประทับโดยทรงลืมความกลัวอย่างแต่ก่อน ทรงนึกเปรียบเทียบความงามของพระองค์กับ ของนารีที่ถวายงานพัดพระพุทธองค์อยู่ว่า แม้พระองค์จะทรงยอมเป็นหญิงรับใช้ของนารีผู้เลอโฉมนั้น ก็ยังไม่ คู่ควรกับความงามของนางเลย ทรงรำพึงว่า เหตุไฉน เราจึงตกอยู่ในอำนาจของความคิดชั่วช้ามาในความงาม ของตนเองถึงเพียงนี้หนอ น่าละอายนัก ขณะที่พระนางทรงเพ่งมองนารีนั่งอยู่ พระบรมศาสดาทรงเนรมิตให้ นารีนั้นมีสรีระแปรเปลี่ยนจากปฐมวีย์เข้าสู่ฉิมวีย์ จากฉิมวีย์เข้าสู่ปัจฉิมวีย์ที่มีหนังหยาบผมหงอก ฟัน หัก แก่ห่อมนแล้วล้มลงสิ้นใจตายทั้ง ๆ ที่มีพัดใบตาลอยู่ในมือ พระนางเขมาทรงเห็นเช่นนั้นจึงทรงดำริว่า สรีระที่ สวยงามเช่นนี้ยังถึงความวิบัติได้ สรีระของเราก็คงเป็นเช่นนี้เหมือนกัน พระพุทธองค์ทรงทราบพระดำริของ พระนาง จึงตรัสว่า "ผู้ที่กำหนดยินดี ย่อมตกอยู่ในกระแสตัณหา เหมือนแมลงมุดติดอยู่ในใยที่ตนถักไว้เอง นักปราชญ์ทั้งหลายจึงทำลายเครื่องจองจำ นี้ ละทุกข์ทั้งปวงเสียสิ้นแล้วออกบวช" เมื่อพระพุทธองค์ตรัสจบ พระนางเขมาทรงบรรลอรหัตตผลขณะที่ยังพระอิริยาบถยืนอยู่ทรงหมอบลงกราบแทบพระยุคลบาทพระบรม ศาสดา ทูลสนทนาแล้วถวายอภิวาทลากลับ

ผนวชเป็นภิกษุ

เมื่อเสด็จถึงพระราชานิเวศน์ ได้ทูลขอพระราชานุญาตเพื่อนวชเป็นภิกษุณี พระเจ้า พิมพิสารก็ทรง อนุญาตด้วยความพอพระทัย เพราะทรงทราบว่า พระนางทรงบรรลุธรรมขั้นสูงแล้วไม่ควรจะครองเพศฆราวาส ต่อไป และรับสั่งเจ้าหน้าที่ให้จัดวาทองนำพระนางไปผนวชในสำนัก ภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วไปผนวชในภิกษุสงฆ์ อีกครั้งหนึ่ง พระเขมาเดรีมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะมีปัญญามาก สามารถอธิบาย ธรรม ตอบคำถามของผู้สงสัยสยใจฟังธรรมได้อย่างชัดเจนครั้งหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริราชแห่ง แคว้นโกศลตรัสถามปัญหาทางปรัชญากับพระเถรีหลายข้อ เช่น ตถาคตตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เกิดอีก หรือเกิด อีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี หรือเกิดอีก ก็มีใช่ ไม่เกิดอีกก็มีใช่ พระเขมาเถรีถวายพรว่า ปัญหาเหล่านี้พระพุทธเจ้าไม่ ทรงตอบ เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงซักถามว่าเพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงตอบ พระเถรีถวายพระพร ว่า นักคำนวณ นักประเมิน หรือนักประมวณไม่สามารถจะนับทรายในแม่น้ำคงคาให้ถูกต้องว่า มีประมาณ เท่านี้เท่านี้เม็ด ไม่สามารถนับน้ำในมหาสมุทรได้ถูกต้องว่า มีประมาณเท่านี้เท่านี้ทะนาน ฉันท การจะ บัญญัติว่า ตถาคตตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เกิดอีก เป็นต้นนั้นก็ไม่ต้อง ฉันทนั้น เพราะทรงละชั้น ๖ ที่เป็นเหตุ ให้เกิดได้เด็ดขาดแล้ว

ต่อมา พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามปัญหาเหล่านี้กับพระพุทธเจ้าอีก พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบอย่าง เดียวกับที่พระเถรีตอบ ท้าวเธอจึงตรัสชมว่า น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏที่อรรธ กับอรรธ พญูชนะกับ พญูชนะของพระศาสดากับของพระสาวกาเทียบเคียงกันได้ เหมือนกันไม่ผิดเพี้ยนในบทที่สำคัญ ครั้งหนึ่ง พระเขมาเถรีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เห็นพระพุทธเจ้าทรงสนทนาอยู่กับท้าวสักกะอยู่จึงไม่เข้าไปเฝ้า พระพุทธเจ้า ทรงเห็นจึงแนะนำให้ท้าวสักกะฟังว่า ภิกษุณรูปนี้ชื่อว่าเขมา มีปัญญามากเหตุที่ทำให้มีปัญญามากเพราะเธอ แดกฉานในปฏิสัมภิทา๔ ฉลาดในวิสุทธิ คล่องแคล่วในกถาวัตรฐนัยแห่งพระอภิธรรม เชี่ยวชาญในศาสนา

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระเขมาภิกษุณีนี้เป็นผู้ซึ่งได้วัดได้ เป็นต้นแบบได้ ภิกษุณีทั้งหลายผู้ปรารถนาโดยชอบพึงถือพระเขมาภิกษุณีเป็นตราฐ เป็นประมาณ เป็นมาตรฐานได้ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์ทรงประกาศยกย่องพระเขมาเถรีท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ว่าเป็นเอกตคคะทางปัญญา คือ เป็นผู้ เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายผู้มีปัญญามาก เป็นอัครสาวกฝ่ายขวาเช่นเดียวกับสารีบุตรผู้เลิศทางปัญญาและเป็น อัครสาวกฝ่ายขวา

ปรินิพพาน

พระเชมาเถรีปรินิพพานที่ไหน เมื่อใด ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด พบแต่ข้อความตอนหนึ่งในอัตชีวประวัติของพระมหาปชาบดีโคตมีเถรีว่า "ภิกษุณีทั้ง ๕๐๐ รูป แม้พระเชมาภิกษุณีเป็นต้น ก็ได้ตริกเช่นนี้เหมือนกัน คือตริกว่า มีอายุสังขารถึงกาลแตกสลายแล้ว จะไม่ทันได้เห็นการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระมหากัสสปะ พระอานนท์ เป็นต้น.." จึงสันนิษฐานว่า พระเชมาเถรีคงจะปรินิพพานในคราวเดียวกัน หรือในช่วงเวลาก่อนพุทธปรินิพพาน

แหล่งข้อมูลอ้างอิงจาก : หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐานพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน
พุทธศักราช ๒๕๕๑

โดย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ